

(Garibaldi pobježe Hrvatima. I ovaj puta je ugursuz crveni gjavo mogao uskočiti u pakao.)

Kada je Garibaldi g. 1849. morao napustiti Rim ispred francuske sile povukao se je na sjever, na more. Putem se je sukobio sa Austrijancima, među kojima su hrvatski graničari igrali veliku ulogu. Karikatura nam prikazuje Garibaldija kako je utekao ispred Hrvata, jedan časnik se zgraža dok ga ostali vojnici traže u rijeci durbinima da ga ulove mrežama, ali on im svima pokazuje dugi nos.

Ove karikature su svakako zanimljive već stoga što se u tim velikim svjetskim događajima spominju hrvatski graničarski vojnici, koji su bili skoro glavna obrambena snaga Austrije u Italiji, t. j. u provincijama Veneciji i Lombardiji, no i na drugim teritorijama Italije pa su zato Talijani zadugo bili omrznuti hrvatsko ime i Hrvate.

Dr. Franjo Bučar.

PUBLIKACIJE.

Drei Register aus den Jahren 1478—1519. Untersuchungen zu Politik, Verwaltung und Recht des Südostens. Von Burkhard Seuffert. Gedruckt mit Unterstützung der Historischen Landeskommission für Steiermark. 1934. Universitäts-Verlag Wagner, Innsbruck. 8°. XXXII + 468 str.

Pod ovim naslovom objavio je Seuffert jedan niz studija koje mogu biti zanimljive i za čitaoce »Narodne Starine«, a to iz dvaju razloga. Prvo jer obrađuju jedno veoma interesantno poglavlje iz opšte istorije srednjeevropskih zemalja iz doba kad se i u istočnim predelima starog nemačkog imperija poradala iz srednjeevokovnog staleškog uređenja nova činovnička i monarhička država, a drugo, jer se ova evolucija, ukoliko je obrađena u ovoj knjizi, odnosi i na danas jugoslovensku zemlju. »Deutscher Südosten« u naslovu Seuffertove knjige u smislu je državne pripadnosti onog doba slovenačka teritorija u nekadašnjoj Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj. Već za vreme cara i kralja Friderika III počele se, unatoč svega konservatizma koji karakteriše ovog vladara i unatoč tradicionalnog i dosta primitivnog posla u njegovoj kancelariji, uvadati neke reforme koje dadu naslućivati jedno novo doba upravnog uređenja i na državnom njemačkom tlu. Ovo nam veoma dobro pokazuje prvi registar koji je Seuffert obradio. Postao je u carskoj kancelariji u Grazu 1478 godine. Uređenje vladareve kancelarije, funkcije njezinih činovnika i saradnika ilustrira nam autor na mnogim primerima u svim detaljima. S paleografske strane utvrdio je pisare pojedinih delova registra i to na osnovi primenjivanja takozvanog Poppovog izražavanja kuteva u pismu (Schriftwinkeluntersuchung). 48 paleografskih tablica objašnjava

ovaj metod koji znači nešto novo u paleografskoj nauci. Mnogo je stalo autoru do biografija pojedinih notara i pisara. Među ovima naročito je obradio detaljno protonotara dra Tomaža Prelokara iz Celja, docnijeg biskupa konstanskog, o kojem smo imali dosada u literaturi monografiju Ljubšinu. Rad carskog saveta, peticije naslovljene na vladara, čuvanje akata i dokumenata, ekspediciju spisa, načine kako se pojedine stvari rešavale, svečana primanja na dvoru prilikom izdavanja pojedinih privilegija i još mnogo sličnog otkrivaju nam minuciozne i savesne studije Seuffertove.

Drugi registar upoznaje nas s jednom novom institucijom, uvedenom sa strane cara Maksimilijana I, takozvanim »regimentom«, jednom u obliku kolegija uređenom vlašću koju je ovaj vladar osnovao za svoje niže-austrijske zemlje (to jest za Austriju, Štajersku, Kranjsku i Korušku) odmah posle smrti očeve (1493), i to najpre za vreme svoje odsutnosti van rečenih zemalja, a obnovio je »regiment« 1506 godine u Linzu. »Regiment« je jedan upravni ured i instanca između vladara i pokrajinskih staleža, s opsežnim političkim, finansiskim, judicijalnim i drugim funkcijama. Njegovo uređenje i posao za 1507 otkriva nam drugi registar obrađen u ovoj knjizi. Zapravo je to samo fragment jednog registra koji se — kao i prvi — nalazi danas u originalu u bečkom Državnom arhivu.

Najvažniji, naročito za našu zemlju a i za autorova izražavanja, treći je registar, sačuvan danas u arhivu Narodnog muzeja u Ljubljani. To je debela rukopisna knjiga od 768 listova koja prikazuje posao i rad kranjskog staleškog glavarara i odbora 1519 i 1520 godine. Posle smrti cara Maksimilijana I naime (12. januara 1519) pa sve do priznanja novih vla-

dara Karla I i Ferdinanda I (11. jula 1520) sa strane kranjskih zemaljskih staleža nastupio je nekakav interregnum. Za vreme ovog staleža su kao najviša upravna i sudska vlast u zemlji sami upravljali Kranjskom. Posao kranjskog zemaljskog glavarara s dodeljenim mu odborom od 20 odnosno 10 lica iz redova staleža bio je u ono doba veoma opsežan, a baš o ovome svedoči ovaj treći registar. Njegova sadržina donosi obilatu građu za pravnu, socialnu, političku i ekonomsku istoriju Kranjske i susednjih zemalja u 1519 i 1520 godini, između ostalog ponešto i za ondašnje veze Kranjske s Hrvatskom, Rekom i Istrom.

Publikacija Seuffertova odličan je prilog za političku, upravnu i pravnu istoriju prelaznog doba iz srednjeg u novi vek, kad se i u istočnim predelima starog nemačkog imperija pretvaralo srednjevekovno feudalno uređenje u činovničku i monarhičku državu. Upotrebu ove knjige olakšava jedan savestan izrađeni registar imena i stvari.

M. Kos

Tri novije radnje o bosanskim bogumilima:

Pilar Ivo dr., Bogumilstvo kao religiozno-povjestni te kao socijalni i politički problem. Dva predavanja. Zagreb, 1927, 16°, 73 str.

Gaković, Petar N., Prilozi za istoriju i etnografiju Bosne. Nestanak bogumila. Islamizacija Bosne. Porijeklo Srba na sjevero-zapadu. Sarajevo, 1933. Izdanje piščevo, 8°, 58 s.

Jablanović I. dr. Posljedice islamizacije bogumila u Bosni. (»Vrhbosna«, XLVII (Sarajevo, 1933.) str. 193).

Ma da nijedan od gore navedenih radova ne donosi nekih novih, pouzdanih naučnih rezultata koji bi rasvetlili, ili barem doprinosili rasvetljivanju pitanja bogumilstva u srednjevekovnoj Bosni, ipak vredi da se zabeleže, jer svaki od njih sadrži individualne i originalne poglede na ovo istorijski tako zanimljivo i važno pitanje. Zamršenost i kontradiktornost izvora povlači za sobom kao posledicu to da autori dolaze do sasvim oprečnih zaključaka i pogleda, a da ipak svako od njih može braniti svoje stanovište, nešto na osnovi samih sačuvanih izvora, nešto opet pomoću logičke dedukcije. Na taj način, u današnjim shvaćanjima i tumačenjima ove srednjevekovne veroispovesti nalazimo mnogo više principijelnih verovanja i ličnih ubeđenja nego neoborivih naučnih istina.

Najoriginalniji pogled na suštinu srednjevekovnog bogumilstva dao je pokojni sociolog i političar Ivo Pilar. On prati dualistički princip u veri od samoga početka, od Zaratustre do našega bogumilstva u Bosni, i,

na kraju, dolazi do zaključka da je bogumilstvo došlo u Bosnu iz Hrvatske. Prema njegovom shvatanju, bogumilstvo je bilo u slobodnoj Hrvatskoj izraz opozicije narodnog klera i narodne stranke protiv Latina i Rima. Posle propasti hrvatske samostalnosti ta je opozicija morala bežati od Magjara i pobegla je u Bosnu, da se 50 ili 60 godina posle propasti slobodne Hrvatske pojavi u Bosni u obliku bosanskog bogumilstva.

Mogućnosti istinitosti takve smeke kombinacije nije ništa manja od nemogućnosti da se njezina verovatnost dokaže bilo kojim istorijskim činjenicama. Ali, kraj tolikih drugih nešto više ili nešto manje verovatnih hipoteza i ova ima svoju opravdanost, barem u toliko koliko može da posluži političkim ubeđenjima ili aspiracijama, što ni drugim hipotezama nije sasvim tuđe. Baš kao takvu treba je zabeležiti i uzeti znanju, kao izraz današnjih dana i prilika i kao pokušaj retrociranja današnjice na prošlost. Sličnog je porekla piščev nazor o kulturnim prilikama tadašnje Bosne. Usred žalosnih današnjih prilika na polju narodne prosvetnosti služi kao neka svetla uteha pretpostavka da je bila pismenost kod bogumila kud i kamo na višem stepenu, jer je svaki bogumil morao znati čitati Sv. pismo. To se, doduše, ne može ničim dokazati i sve što znamo o prosvetnim prilikama srednjevekovne Bosne govori protiv takvog precenjivanja, ali kao potstrek za što intenzivniji rad današnjeg doba takvo shvaćanje može da bude samo od koristi.

Piščev nazor — fundiran, uostalom, na Torquemadinom zapisniku sa bosanskim konvertitima — da je u srednjevekovnoj Bosni sva trgovina bila u rukama stranaca, prvenstveno Dubrovčana, jer su bogumili nerado gledali trgovačke poslove iz straha pred laži, zakletvom i varkom, našao je odziva i kod drugih pisaca, pa na pr. I. Jablanović u celine pristaje uzanj. Ma da za takvo shvaćanje ne govori ni poznato, od Č. Truhelke otkriveno bogatstvo gosta Radina, ni mnoštvo bosanskih trgovaca, zanatlija i šegrtu u dubrovačkim notarskim knjigama, zadnja reč po ovoj strani bogumilskog pitanja moći će se reći tek onda, kada budu poznata sva dubrovačka arhivalija. Za sada može se takvom shvaćanju, sa puno razloga, suprotstaviti samo druga pretpostavka, naime, da to shvaćanje nije tačno i da ne odgovara istini.

Dok I. Jablanović sa većinom dosadašnjih istoričara uzima da su bogumili, posle propasti samostalne Bosne, prešli na islam, dotle P. Gaković u gore spomenutoj knjizi stoji na drugom stanovištu. On, doduše, ostaje pri nazoru F. Račkoga da su bogumili identični sa »bosanskom crkvom«, ali odbacuje opću hipotezu da su bogumili, osobito vlastela, prelazili na islam, da sačuvaju svoj materijalni i socijalni položaj. Po njegovom mišljenju, Turci su bogumile uništili time

što su odraslo stanovništvo odvlačili kao ratni plen na istok i tamo prodavali kao roblje, a mladi muški naraštaj odgajali kao janjčare. Samo vlaško stanovništvo sa nestalnim naseljima spasilo se je iz katastrofe, a ti vlaški bogumili većinom su prešli na pravoslavlje, manjim delom na katolicizam.

Kao sva ostala, tako se i ovo tvrđenje, ma da je izneto sa puno ubeđenja i autoritativnosti, ne može ničim dokazati. Doduše, treba priznati, i ničim pozitivnim oboriti. Svaki protivdokaz mora se osnivati, kao što i samo ovo mišljenje, na logičkim zaključcima, mesto na realnim faktima i izvorima, pa se radi toga svako mišljenje može braniti. U svemu, gore navedeni radovi predstavljaju proširivanje bogumilskog pitanja sa novim hipotezama, ali ne i produblivanje stvarnog znanja.

Dr. Gregor Čremošnik

*

»Kronika mestne občine ljubljanske«. Pod tim je naslovom u početku 1934 u Ljubljani počela da izlazi perijodička publikacija, četvrtgodišnjak, koji izdaje ljubljanska gradska općina sama. Sjajno opremljena izlazi u velikom leksičkom formatu.* G. dr. Dinko Puc, predsednik općine Ljubljana (»mestni načelnik in župan ljubljanski«, kako se je u svome uvodu I svesci dne 1 dec. 1933 potpisao spajajući službeni naslov sa popularnim naslovom ljubljanskim) označio je »Kroniku« ovako: »Kronika« će pisati istoriju stanovništva Ljubljane, pojedinih staleža, znamenitih lica i važnih događaja; pričaće povest njezine industrije, trgovine, zanata; beležiće njezine kulturne težnje, umetnički razvoj; geografi, geolozi, arheolozi donosiće svoje studije o njoj«. Na taj bi se način pripravila konačna potpuna istorija Ljubljane. Navešću važnije istorijske članke iz dosadašnjih svezaka: u I. svesci piše prof. dr. A. Melik o »Poplavama na ljubljanskom Barju«, g. Viktor Kopatin S. J. o takozvanom Gruberovom kanalu u Ljubljani (»Gabrijel Gruber S. J. in njegov prekop«), dr. Ivan Lah o »knezu Milošu v Ljubljani« A. Jos. Wester prikazuje »Momente u razvoju Ljubljane od g. 1787—1821«, Ivan Vrhovnik »Slovenštinu (slovenski jezik) u ljubljanskim crkvama«, dr. Angelik Tominec O. F. M. piše o Franjevcima u Ljubljani prigodom 700-godišnjice njihova dolaska u Ljubljano (1233—1933), dr. Rudolf Andrejka o »najstarijim ljubljanskim industrijama«. Na kraju se nalazi ljubljanska »Kronika« godine 1918 i neki životopisi. — U II. svesci nastavlja Dr. Lah raspravu o »Knezu Milošu u Ljubljani«, dr. Stanko Škerlj piše o »talijanskim predstavama u Ljubljani od XVII do XIX stoleća«, dr. Rud. Andrejka daje životopis Ljubljančanina Fidelisa Terpinca

* III svezak ima naslov »Kronika slovenskih mest«.

r. 1799, koji je u vremenu 1830.—1868. u Ljubljani i okolici osnovao više industrijskih poduzeća, Vilko Ullmar daje »pogled na naše muzičko stvaranje«, inž. Stanko Sonc prikazuje »istoriju i razvoj povećanja gradske elektrarne ljubljanske«, dr. Rud. Andrejka nastavlja raspravu o »najstarijim ljubljanskim industrijama«, Ivan Vrhovnik piše o »ljubljanskim lipama« i o »nekim zaboravljenim ljubljanskim svetištima« (crkvicama). Na kraju opet kronika, za god. 1918—1919, i neki životopisi. Sa III se je sveskom »Kronika mestne občine ljubljanske« promenila u »Kroniku slovenskih mest (slovenačkih gradova)«; uvod su joj napisali »župan mariborski« dr. Franjo Lipold, »župan celjski« dr. Alojzije Goričan, i »župan ptujski« Ladislav (Vladislav) Jerše, »župan kranjski« Čiril Pirc i »župan novomeški« dr. Josip Režek. U toj trećoj svesci izašao je svršetak Lahove rasprave o »Knezu Milošu u Ljubljani, početak rasprave Josipa Jenka: »Ko (kad) nam je stekla prva železnica« (glavna istorija građenja železnice, kasnije nazvane »južne«, oko 1849), nastavak Škerljeve rasprave s talijanskim predstavama u Ljubljani od XVII. do XIX. stoleća; Makse Samasse je prinos »O istoriji zvonarstva u Ljubljani«; nastavlja se Andrejkina rasprava o »najstarijim ljubljanskim industrijama«; Dr. Jos. Žontar piše o »cerkvi i ustavnim razvoju naših gradova«, Fran K. Kos o »minoritskoj crkvi i jugozapadnom Mariboru u XVIII. stoleću«, V. Ukmar nastavlja »pogled na naše glasbeno stvaranje«, Janko Glaser piše o »Lavoslavlu Hordašu i njegovoj tiskari u Mariboru« (posle 1883), arhitekt dr. Ervin Fabrici o »renesansi, baroku i klasicizmu u mariborskom graditeljstvu«; pokojnog generala R. Majstra je rasprava o »preuzimanju gradske uprave u Mariboru dne 2 januara 1919«; Dr. Alojzije Remec izveštava o »nürnbergskoj kronici iz god. 1552 u — Ptuju«, a H. Druzović o »Francu Lisztu u Mariboru (16. VI. 1846). I u toj svesci piše Ivan Vrhovnik o »nekim zaboravljenim ljubljanskim svetištima« (o kapeli na Žablaku). Na kraju je ljubljanska kronika za god. 1920, a mariborska od 1. I. do 1. VI. 1934. itd.

Dr. F. I.

*

Croatia sacra. Arkiv za crkvenu povijest Hrvata. Sv. 1—6. Zagreb, 1931—1934. Izd. Hrvatska bogoslovska akademija.

Hrvatska historiografija ima vanredno mnogo da zahvali saradnicima-svećenicima. Starije predstavnike, popa Dukljanina, Tomu arhidakona i t. d. možemo ostaviti po strani, ma koliko oni bili zaslužni za historijsku nauku, jer ovi stari svećenički pioniri historije zauzimaju među Hrvatima isti položaj, kao što svećenstvo kod svih drugih

evropskih naroda: Onj su prvi nosioci historijskog znanja. To je slučaj sa Isidorom Seviljskim u Španiji, kao što sa Grgurom Turonskim u Franačkoj, kao što sa Bedom Venerabilisom u Engleskoj, kao što napokon sa Dukljaninom ili Tomom kod Hrvata.

Međutim, ne samo da počeci historiografije pokazuju gotovo isključivo svećenike kao radnike, nego i u novijoj, pa i u najnovijoj historiografiji hrvatskoj svećenici zauzimaju vidne, često i prve položaje. Dosta je da se setimo imena kanonika Kovačevića, Marcelovića i, pre svih, Baltazara Adama Krčelića, da dostojno ocenimo udeo hrvatskog svećenstva na polju hrvatske historiografije XVIII stoleća (ma da su »Illyricum Sacrum« 1751.—1819. dali Talijani), a u XIX. stoleću među naučnim radnicima na polju historije retko se koje ime može meriti sa svetlim imenom kanonika Franje Račkoga.

Posle Račkoga, udeo svećenstva je popustio, ali u zadnje doba svećenički je stalež opet pregao da zauzme nekadašnje istaknuto mesto. Neobičnoj agilnosti i energiji P. dr. Miroslava Vanina S. J., profesora katoličke nadbiskupske bogoslovije u Sarajevu, ima naša istorijska nauka da zahvali ovu novu povremenu ediciju koja u skromnom ruhu obične osmerke i u vrlo tankim svescima, ipak znatno obogaćuje poznavanje naše prošlosti. Ma da je »Croatia sacra« namenjena prvenstveno obradi crkvene istorije, ni kulturna istorija u širem smislu ne zaostaje, a i za političku ima srazmerno mnogo materijala.

1. sv. Na uvodnom mestu donosi prva sveska raspravu Stj. Sakača o ugovoru pape Agatona sa Hrvatima proti navalnom ratu (oko g. 679). Rasprava je više prigodničke prirode i pisana, donekle, u stilu koji je, do sada, bio primerice glavno obeležje magjarske patriotske historiografije a sada recipiran i kod nas ovde onde u naučnim delima. Ipak, Sakačeva podrobna analiza svih, i istočnih i zapadnih, izvora zaslužuje priznanje, bez obzira na to, da li će se svi zaključci prihvatiti kao pravilni.

Zatim je dr. fra J. Jelenić, najugledniji istoričar među bosanskim franjevcima dao, na osnovi izvora, istoriju četvrtog Krstaškog rata, napose detaljno opisujući osvajanje Zadra i Carigrada. U članku »Borba Hrvata za rimokatoličku vjeru god. 1646 do 1647« Emil Lasowski iznosi tekst peticije hrvatskoga sabora od 15. IV. 1646. na zajednički sabor u Požunu, u kojoj se traži zaštita rimo-katoličke vjere protiv protestantizma u Hrvatskoj, i tekst listine cara Ferdinanda III od 17. VI. 1647. kojom se toj peticiji udovoljava. Zatim dr. Milan Šufflay, u članku »Zaratuštra u Crvenoj Hrvatskoj«, prikupio je iz naših izvora srednjega veka i iz današnje toponomastike sve topografske nazive na jugu naše države, iz-

među Neretve i Drima, koji idu u prilog Peiskerovoj hipotezi da je bila religija Slovena, pre pokrštavanja, dualističkog karaktera. Kod ozbiljnog naučnog radnika, kao što je bio M. Šufflay, dosta je neugodno što je sašao ipak nešto predaleko te termin »Crvena Hrvatska« upotrebljava i za Pec, Dečane, Ohrid itd., jer to može izazivati posve nepotrebni i odgovarajući odjek na drugoj strani. Urednik dr. Miroslav Vanino objavljuje izveštaj češkog isusovca Rudolfa Bženskog, zanimljiv opis dušobrižničkih putovanja koja je taj Ceh poduzimao po Posavini g. 1688/89. Dr. Lj. Ivančan, u članku »Nešto o bojevima s Turcima kod Siska u XVI stoleću« opisuje borbe oko sisačke tvrđave i njezin pad između godina 1590 i 1593, a Vjekoslav Noršić u 1 i 2 svesci »Croatiae sacrae« prikazuje postanak (g. 1584) i razvoj Hrvatskog kolegija u Beču, u kome su se školovali svećenici-stipendisti iz Hrvatske, dok kolegij nije ukinuo Josip II (g. 1783).

2. sv. donosi raspravu dr. Miha Barade »Episcopus Chroatensis«, u kojoj autor dokazuje da taj naslov pripada dvorskim biskupima hrvatskih kraljeva. Kada je splitski sabor to dostojanstvo trajno vezao sa kninskom biskupijom, on istovremeno ukida naziv. Uz ova razmatranja, glavna je svrha članka da dokaže da Farlatijeva tvrdnja o borbi Grgura Ninskog za glagoljicu ne stoji, nego da je Grgur veran biskup Zapadne crkve. Josip Buturac u članku »Župe arhidakonata Since u XVIII vijeku« opisuje granice navedenog arhidakonata pre i posle Turaka i daje statistički pregled župa u prošlim i današnjim vremenima. Urednik dr. M. Vanino S. J. daje biografiju Isusovca Filipa Riceputija koji je na svojim putovanjima sabrao većinu onog materijala što ga je, posle Riceputijeve smrti, u »Illyricum sacrum« objavio D. Farlati. Dr. Rudolf Horvat bavi se istorijom crkve sv. Martina u Prozorju koja se, prvi puta, spominje već godine 1204. Dr. Josip Nagy u ovoj svesci počima, a u četvrtoj završava korisnu bibliografiju istorijske literature za godinu 1930.

U trećoj svesci don Lovre Katić, u članku »Ban Emerik Lacković otimlje dobra kninske biskupije (1368)«, opisuje jednu epizodu općenite pojave XIV stoleća, pojave otimanja crkvenih prihoda i dobara sa strane svetovnih velikaša. Prema tužbi kninskog biskupa Nikole, ban Emerik Lacković mu je oteo na raznim biskupskim imanjima žita, vina, ulja itd. u vrednosti od 1175 dukata (florena). Dr. Josip Nagy (»Sveti Krševan, njegova crkva i samostan u Zadru«), kao dopunu Ivekovićeve knjige »Crkva i samostan Sv. Krševana u Zadru«, obrađuje Zadarsku legendu o Sv. Krševanu

i dokazuje da se ona podudara sa najstarijim listinama iz god. 918 i 986. Najvažniji rad ove sveske, svakako, predstavlja rad Dragutina Kambera »Kardinal Torquemada i tri bosanska bogomila (1461)«. D. Kamber u tome radu donosi potpuni tekst abjuracije triju bosanskih bogomila, Kućinića, Tvrtkovića i Voćinića, koje je bosanski kralj Stefan Toma poslao u Rim. Tekst abjuracije je objavljen prema vaticanskom kodeksu 976, dok je Rački za svoje izdanje u »Starinama« poznao i upotrebio samo nepotpuni tekst Vatikanskog Kodeksa 974. U predgovoru teksta, izdavač ocrtava ličnost kardinala Torquemade, pisca ove abjuracije, koji je među savremenikima uživao glas najučtenijeg teologa, ustanovljuje verodostojnost abjuracije kao istorijskog izvora i polemizuje sa pobornicima poznatog nazora da je bogomilstvo u suštini samo nacionalna pravoslavna crkva, kao što su i srpska, bugarska itd. Očigledno neslaganje između »bogomilskih« načela, sadržanih u abjuraciji, i između drugih izvora iz kojih bi se moralo zaključivati na »hrišćanstvo« bogomila, autor kuša prebroditi pretpostavkom o evoluciji bosanskog bogomilstva. U tome pitanju, D. Kamber je prevideo da je takav zaključak nemoguć. Ako bi bila abjuracija, recimo, iz XIII stoleća, a momenti koji ukazuju na hrišćanstvo bogomila, iz XV stoleća, onda bi se moglo govoriti o eventualnoj evoluciji bogomilstva u pravcu prema kršćanstvu u toku XIV i XV stoleća. Međutim, i abjuracija koja pokazuje najprimitivniju jeres, a koju te 1461 godine navodno ispovedaju bogomili, i izvori, koji pokazuju bogomile sa sasvim druge strane, jesu iz XV stoleća, pa za evoluciju nema ni vremena. Proći će još mnogo vremena, dok bogomilsko pitanje mogemo izvesti na čisto. Za sada se moramo zadovoljiti sa ove dve glavne hipoteze, a u prvome redu smo zadovoljni što za hipotezu Račkoga sada imamo glavni izvor u pouzdanom izdanju D. Kambera. U zadnjem članku treće sveske dr. Lj. Ivančan prikazuje sudbinu i sve peripetije slavnog Čazmanskog kaptola, od vremena osnutka (zagrebački biskup Stjepan 1232) do najnovijih vremena. Članku je dodat popis svih poznatih čazmanskih kanonika od g. 1307 do danas.

Većina četvrte sveske posvećena je zagrebačkom Kaptolu od g. 1093—1932. U 52 manja poglavlja obrađena su pojedina pitanja iz istorije zagrebačkog kaptola, od kojih neka imaju i općehistorijsku važnost, kao na pr. o tatarskim i turskim provalama (gl. 42 i 48), o ustancima Kaptolu podložnih seljaka (gl. 50 i 51) itd. Dr. Tomo Matić (»Arhivski prilozi o hrvatskim franjevcima u doba Napoleona I«) objavljuje osam zanimljivih akata iz arhiva vrhovne državnice

policijske vlasti »Oberste Polizeihofselle) u Beču, od kojih se većina tiče rada i sudbine bosanskih franjevaca god. 1805—1808. Dr. Kamber izdaje, sa kratkim uvodom, pismo crnogorskih, hercegovačkih i albanskih vojvoda, sakupljenih na zboru u manastiru Morači 26 aprila 1608, u kome mole papu Pavla V za pomoć protiv Turaka.

Peta sveska na prvome mestu donosi iscrpnu studiju dr. Jos. Nagy-a o najstarijim ispravama samostana i crkve Sv. Krševana u Zadru, od kojih je bila sastavljena kopijalna knjiga toga samostana. Dragocen je Don Krste Stošića popis i opis od 144 rukopisa franjevačkog samostana u Šibeniku, među kojima ima vrlo važnih u paleografskom, a i u istorijskom pogledu. Andre Jutronić, u vezi sa objavljenim tekstom izveštaja biskupa Valiera o vizitaciji ostrva Brača god. 1579 raspravlja o istorijskom razvoju pojedinih naselja Brača. Dr. Miroslav Vanino S. J. objavljuje peticiju nepoznatog autora, po svojoj prilici titularnog prizrenskog biskupa Petra Katića, kardinalu Aleksandru de Montalto, papinskom kancelaru, da se u Dalmaciju šalju samo biskupi koji znaju hrvatski jezik. Don Vicko Lisićar raspravlja o nameri pape Pija II koji je, prilikom spremanog krstačkog rata protiv Turaka god. 1464, hteo da poseti Dubrovnik. Republika ga je htela dočekati najsvečanije, ma da bi bila time došla u opasan položaj prema Turcima. V. Lisićar objavljuje iz knjiga dubrovačke arhive sve zaključke dubrovačkih veća po toj stvari.

Šesta sveska je ispunjena samo sa dva rada, ali oba od velike vrednosti. Dr. Dragoljub Pavlović izdaje rukopis dubrovačkog isusovca Đure Bašića »Elogia Jesuitarum Ragusinorum«, u kome Bašić ocrtava život od 33 dubrovačka isusovca. Među ovim biografijama nalazimo i imena koja su vrlo dobro poznata u literaturi i u istoriji. Rudolf Zaplata raspravlja, na osnovi akata iz arhive austrijskog konzulata u Sarajevu i na osnovi arhivskog materijala koji mu je stavila na raspoloženje uprava trapističkog samostana u Banjoj Luci, o osnivanju toga samostana i o njegovom daljnjem razvoju u doba turske vlade (1869 do 1878). U dodatku objavljuje 22 dokumenta koji se tiču osnivanja ove najveće, po kulturni i gospodarski život Banja Luke i okoline, neobično važne trapističke kolonije.

Na osnovi ovog plodnog rada, koji je u roku od 3 godine dao tako ozbiljnih i važnih prinosa istorijskoj nauci, mora se samo iskreno zaželiti da daljnji razvoj ovog vremena ide istim pravcem širokogrudnog shvaćanja istorije i još širokogrudnijeg prikupljanja saradnika iz cele Jugoslavije. Dr. Gregor Čremošnik